

Agnieszka Sawińska
UNIwersytet Szczeciński

SENIORZY I PRESENIORZY JAKO PERSPEKTYWICZNY PDMIOT RYNKU TURYSTYCZNEGO I REKREACYJNEGO

Abstract

Seniors and pre-seniors as a prospective segment of the tourism and recreation market

The purpose of the review paper is to present the main aspects pointing at the need to treat seniors and pre-seniors as important buyers of tourist and recreational services. The article is divided into two parts. The first one indicates the basic conditions governing the recognition of the described consumers as a prospective segment of the tourism and recreation market. Also, it constitutes an attempt to clarify the terms of 'senior' and 'pre-senior'. In the second part, selected data characterizing the tourist and recreational activity of seniors and pre-seniors in Poland are presented; here, the method of desk research was applied.

Key words: seniors, pre-seniors, tourist and recreational activity

Słowa kluczowe: seniorzy, preseniorzy, turystyka i rekreacja

WPROWADZENIE

Istotną konsekwencją zachodzących zmian społecznych i demograficznych jest rosnące zainteresowanie seniorów i preseniorów usługami rekreacyjnymi i turystycznymi. Powoduje ono, że stają się oni ważnym, perspektywicznym segmentem rynku turystycznego. Należy także uznać, iż w niedalekiej przyszłości sposób funkcjonowania osób starszych będzie wyznaczał sposób funkcjonowania społeczeństwa jako całości. Coraz istotniejsze staje się zatem wspieranie aktywności osób starszych oraz promowanie zachowań turystycznych i rekreacyjnych, a także rozpoznanie prawidłowości rządzących aktywnością turystyczną i rekreacyjną tej grupy konsumentów.

Niniejszy artykuł ma przede wszystkim charakter przeglądowy, a jego celem jest przedstawienie głównych aspektów wskazujących na konieczność traktowania seniorów i preseniorów jako ważnych odbiorców usług turystycznych i rekreacyjnych. Artykuł został podzielony na dwie części. W pierwszej wskazano podstawowe przesłanki decydujące o uznaniu opisywanej grupy konsumentów za perspektywiczny segment rynku turystycznego i rekreacyjnego oraz podjęto próbę wyjaśnienia terminów „senior” i „presenior”. W drugiej zaś, wykorzystując metodę *desk re-*

search, przedstawiono wybrane dane charakteryzujące aktywność turystyczną i rekreacyjną seniorów i preseniorów w Polsce.

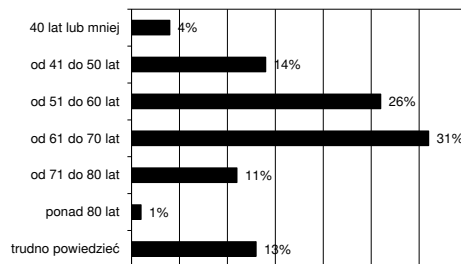
ZNACZENIE SENIORA I PRESENIORA NA WSPÓŁCZESNYM RYNKU TURYSTYCZNYM I REKREACYJNYM

Określenie osób, które zalicza się do seniorów, nie jest zadaniem łatwym, gdyż w dostępnej literaturze różnie się je postrzega. Słowo „senior” pochodzi z języka łacińskiego i oznacza „starszy”. Jak zaznacza Śniadek (2007), ustalając granicę między człowiekiem dojrzałym a starszym, można kierować się aspektami ekonomicznymi (zakończenie pracy i przejście na emeryturę), kulturowymi (obyczaje, tradycje), społecznymi (stanie się babcią lub dziadkiem), zdrowotnymi (pogarszanie się zdrowia, utrata sprawności fizycznej). Najczęściej za główne kryterium uznania osoby za seniora przyjmuje się wiek emerytalny. Kryterium to wydaje się nie do końca właściwe, bowiem wiek przechodzenia na emeryturę jest różny i zależy nie tylko od kraju, ale także od płci czy wykonywanego zawodu. Przykładowo w krajach zachodnich za starsze uważa się osoby mające ponad 60 lub 65 lat, co wynika właśnie z wieku formalnego przechodzenia na emeryturę.

W Polsce większość osób osiąga wiek emerytalny z upływem 60 (kobiety) i 65 (mężczyźni) lat życia – jest to tzw. powszechny wiek emerytalny, jednak zgodnie z Ustawą z dnia 11 maja 2012 r. o zmianie ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych oraz niektórych innych ustaw (Ustawa... 2012) nastąpi wydłużenie powszechnego wieku emerytalnego – docelowo do 67 lat (zarówno dla kobiet, jak i dla mężczyzn). Dodatkowo ważnymi czynnikami wpływającymi na definicję tego terminu są aspekty natury psychologicznej, mentalnej oraz wzrastająca długość życia człowieka i poprawa jakości życia – powodujące, iż granica wieku „seniora” przesuwana się w górę.

Na przykład, według badań Komisji Europejskiej Eurobarometr pt. „Aktywne starzenie się” (2011) w Polsce za starszą uważa się osobę średnio w wieku 63 lat (ryc. 1), a średni wiek, w którym przestaje się być uważanym za młodego, to 39 lat. Na marginesie można dodać, iż badania te wykazały również, że 6% badanych Polaków było świadkami dyskryminacji ze względu na wiek w dziedzinie rekreacji (turystyki, sportu).

Niemniej jednak na potrzeby rozważań naukowych czy porównywaniami zachowań nabywczych różnych segmentów rynku – zarówno w ujęciu krajowym, jak i zagranicznym – proponuje się przyjęcie założenia, że senior to osoba, która skończyła 65 lat i której głównym źródłem dochodu jest emerytura bądź renta (czynnik ten istotnie wpływa bowiem na konsumpcję, w tym konsumpcję turystyczną tej grupy osób). Mając jednak na uwadze, że aktywność turystyczna i rekreacyjna seniorów jest pochodną za-

źródło: Eurobarometr... 2014, s. 3

Ryc. 1. Wiek, w którym człowiek zaczyna być według Polaków uważany za starego. (W jakim wieku Pana[i] zdaniem to następuje?)

chowań wcześniejszych, słuszne wydaje się wyodrębnienie terminu „presenior” i zakwalifikowanie do tej grupy osób, które jednocześnie spełniają warunki: wiek 50+ i utrzymana aktywność zawodowa.

W tym miejscu należy podkreślić, że zdefiniowanie seniorów i preseniorów to istotny problem, który wymaga dalszych badań i ustaleń. Konieczne jest bowiem sformułowanie definicji tych pojęć, która godziłaby różne stanowiska i byłaby powszechnie akceptowana.

Znaczenie seniora i preseniora na współczesnym i przyszłym rynku turystycznym i rekreacyjnym wiąże się przede wszystkim ze zmianami demograficznymi i dotyczącymi stylu życia, jakie obserwuje się na rynku europejskim. Kluczowy dla rozwoju turystyki i rekreacji staje się fakt, iż społeczeństwo europejskie to społeczeństwo starzejące się. Współczesne społeczeństwa europejskie charakteryzują się dynamicznymi zmianami w strukturze demograficznej ludności. Ze względu na dwa współwystępujące zjawiska: niski wskaźnik dzietności oraz rosnącą długość życia – zwiększa się udział osób starszych (60+) w populacji. Według danych Eurostatu w końcu 2011 r. osoby starsze stanowiły 23,9% ludności UE-27 (Eurostat...). Podobne trendy obserwuje się w Polsce. Udział osób starszych w polskim społeczeństwie systematycznie rośnie. W 1988 r. ludność w wieku 60+ stanowiła 14,5% populacji, a w 2010 r. już 19,65%, co oznacza przyrost o 2 mln osób (37,3%). Według kryteriów przyjętych przez Rosseta wyznacznikiem progu demograficznej starości jest przekroczenie 12% udziału osób powyżej 60 roku życia w ogólnej liczbie ludności. Polska należy zatem do krajów, w których proces demograficznego starzenia się populacji jest zaawansowany (Założenia... 2014).

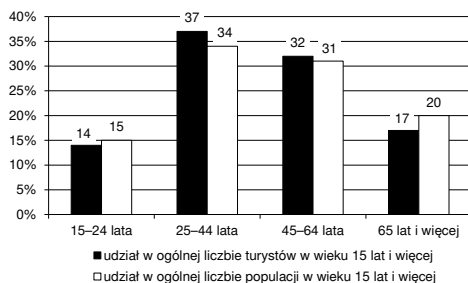
Obok trendów zachodzących w sferze demografii należy mieć na uwadze zmiany w preferowanym stylu życia, które promują podejście zdrowe, proekologiczne i aktywne, oraz coraz większą świadomość znaczenia turystyki i rekreacji dla poprawy jakości życia.

Jak zaznaczają Śniadek i Zajadacz (2014), najlepiej rozpoznany jest wpływ turystyki i rekreacji na dobrostan fizyczny i emocjonalny jednostki, w tym szczególnie na zdrowie fizyczne i psychiczne, a definiowanie jakości

życia poprzez pryzmat zdrowia człowieka jest jednym z bardzo często stosowanych podejść w literaturze. Zdaniem Drabika aktywność fizyczna stanowi kluczowy i integralny składnik zdrowego stylu życia, a bez niej niemożliwa jest jakakolwiek strategia zdrowia, jego utrzymania i pomnażania. Z kolei utrata zdrowia pociągająca za sobą trudności w funkcjonowaniu w życiu zawodowym i prywatnym jednoznacznie prowadzi do obniżenia jakości życia. Wyniki licznych badań naukowych dowodzą, że podejmowanie aktywności fizycznej (sport, rekreacja) oraz uprawianie turystyki skutecznie przeciwdziałają wielu chorobom (w tym tzw. cywilizacyjnym), zastępując nawet farmakologiczne lub inwazyjne metody leczenia. Oprócz przyniesienia wymiernych korzyści zdrowotnych aktywność fizyczna i turystyczna wywiera istotny wpływ na dobrostan psychiczny (emocjonalny) człowieka, prowadząc do samozadowolenia (z osiągnięć sportowych, stanu zdrowia, własnej kondycji, sylwetki, urody) i socjalizacji (nawiązywanie kontaktów towarzyskich, przebywanie w grupie, współpraca, odreagowanie poprzez wysiłek fizyczny, zabawę, sportowe współzawodnictwo) (Śniadek i Zajadacz 2014).

Rolę rekreacji i turystyki w życiu człowieka podkreślają także Posłuszny i Lapina (2011), którzy piszą, iż pięćdziesiąty rok życia wyznacza moment w wieku średnim, w którym korzyści z regularnej aktywności fizycznej mogą mieć największe znaczenie w profilaktyce, minimalizowaniu i odwracaniu wielu fizycznych i psychologicznych zagrożeń, które często towarzyszą zaawansowanemu wiekowi. Udowodniono bowiem, że regularna aktywność fizyczna:

- poprawia ogólne samopoczucie;
- polepsza zdrowie fizyczne i psychiczne;
- pomaga zachować niezależny tryb życia;
- ułatwia samodzielne wykonywanie podstawowych czynności życiowych;
- pomaga opanować określone stany i choroby (np. stres, otyłość, cukrzyce);
- pozwala minimalizować skutki pewnych niesprawności i może pomagać w leczeniu stanów bólowych;
- wypełnia duże ilości wolnego czasu w sposób wartościowy i przyjemny.

źródło: Tourism statistics..., s. 12

Ryc. 2. Udział poszczególnych grup wiekowych w ogólnej liczbie turystów i populacji w 2008 r.

Rekreacja jest zatem czynnikiem, który zapobiega starzeniu się poprzez aktywność fizyczną (Posłuszny i Lapina 2011).

Znaczenie seniorów jako perspektywicznego segmentu rynku turystycznego w Unii Europejskiej potwierdzają także dane przedstawione na rycinie 2.

Jak pokazano na rycinie 2, w 2008 roku najstarsza grupa wiekowa stanowiła 20% ogółu ludności w wieku 15 lat lub więcej i przyniosła około 17% turystów. Grupy średnie (25–44 lata i 45–64 lata) były zazwyczaj nieco ponadreprezentowane. Zjawisko tzw. społeczeństwa starzejącego się, w połączeniu z faktem, że pokolenie 65+, choć nie wykazuje rosnących wydatków na turystykę, jest coraz zdrowsze, może oznaczać, że podróżujący w wieku 65 lat i więcej lat staną się ważnym segmentem wzrostu dla rynku turystycznego w nadchodzących dekadach (Eurostat...).

Nowe trendy w stylu życia seniorów i preseniorów dotyczą nie tylko turystyki, ale i zmiany sposobu spędzania wolnego czasu w miejscu zamieszkania. Identyfikacja tych zmian może się przyczynić do wprowadzenia innowacyjnych rozwiązań w sposobie kształtowania polityki turystycznej, rekreacyjnej i społecznej, a także do pobudzenia działań podmiotów gospodarczych, by świadczyły usługi adresowane do osób starszych (seniorów i preseniorów). Zmiany o charakterze społecznym przyniosą niewątpliwie implikacje ekonomiczne. Starzenie się społeczeństwa zmienia strukturę wydatków budżetowych kraju, wpływa też na zmianę struktury oferowanych usług turystycznych i rekreacyjnych. Aktywne społeczeństwo

w znacznym stopniu ma szansę obniżyć wskaźnik obciążenia systemu zabezpieczenia społecznego. Taka sytuacja może skutkować zmniejszeniem wydatków na ochronę zdrowia fizycznego, psychicznego i społecznego seniorów, a tym samym wpłynąć na poprawę kondycji finansowej całego kraju (Ossowski i wsp. 2012).

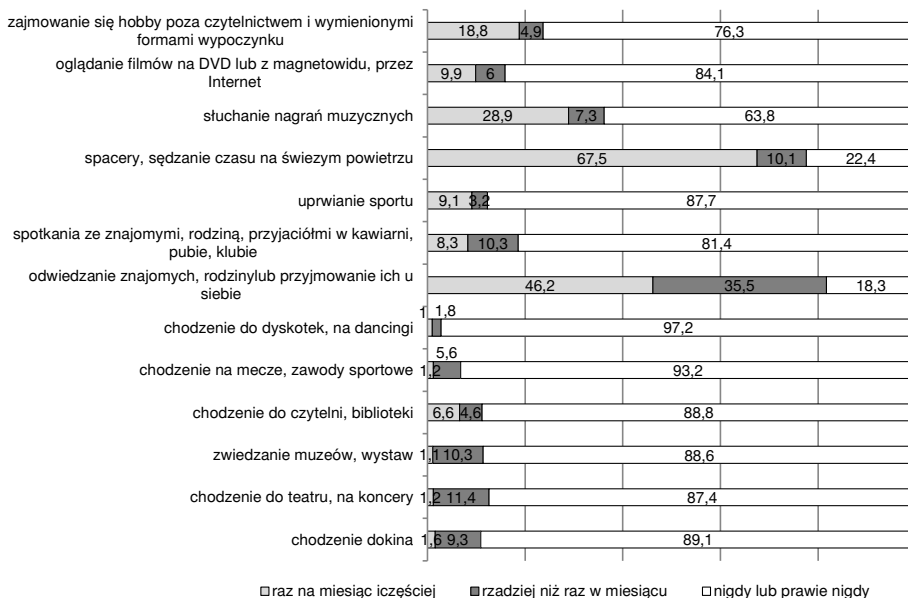
AKTYWNOŚĆ TURYSTYCZNA I REKREACYJNA POLSKIEGO SENIORA I PRESENIORA

Opisując aktywność turystyczną i rekreacyjną seniorów i pre seniorów w Polsce, wykorzystano źródła wtórne pochodzące z różnych okresów, od niezależnych podmiotów badawczych, traktujące seniora w sposób niejednolity oraz zawierające informacje o charakterze częściowym. Choć nie zapewniają one porównywalności wyników, można uznać, iż pozwalają na ogólne scharakteryzowanie aktywności turystycznej i rekreacyjnej seniorów i pre seniorów w Polsce.

Dla określenia aktywności rekreacyjnej polskiego seniora istotne znaczenie mogą mieć wyniki badań przeprowadzonych przez GUS

w 2012 r. w ramach Europejskiego Roku Aktywności Osób Starszych i Solidarności Międzypokoleniowej, dotyczących m.in. stylu życia (Jak się żyje... 2012). Za osoby starsze uznano wówczas te, które ukończyły 65 lat. Wspomniane badania wykazały, iż 2/3 osób starszych deklarowało, że w czasie wolnym spacerują lub przebywają na świeżym powietrzu, natomiast około 45% odwiedzało znajomych, rodzinę, przyjaciół lub też podejmowało ich w swoim mieszkaniu. Mniejszą popularnością cieszyło się uczestnictwo w kulturze. Inne formy aktywności relatywnie często deklarowane w całej populacji, takie jak oglądanie filmów na DVD, na wideo lub w Internecie, poświęcanie czasu na hobby czy uprawianie sportu, były wśród osób starszych zdecydowanie mniej popularne. Sposób spędzania czasu wolnego przez osoby starsze przedstawiono na rycinie 3.

Wspomniane badania GUS wykazały także, że 20,8% osób starszych wyjeżdża w celach turystycznych i wypoczynkowych. Są to wyjazdy krajowe (39% na wczasy/wycieczkę, 38,4% do rodziny, krewnych, przyjaciół i 22,8% na działkę) i zagraniczne (12,9% na wczasy/wycieczkę i 12,4% do rodziny, krewnych, przyjaciół).

źródło: opracowanie własne na podstawie: Jak się żyje..., 2012, s. 8

Ryc. 3. Sposoby spędzania wolnego czasu przez seniorów

Tab. 1. Uczestnictwo seniorów i preseniorów w wyjazdach krótkookresowych w latach 2007–2012

Wiek (lata)	2007	2008	2009	2010	2011	2012
50–59	23%	18%	20%	20%	21%	21%
60 i więcej	13%	13%	13%	13%	17%	13%

źródło: opracowanie własne na podstawie: Łaciak (2013), s. 38

Tab. 2. Uczestnictwo seniorów i preseniorów w wyjazdach długookresowych w latach 2007–2012

Wiek (lata)	2007	2008	2009	2010	2011	2012
50–59	23%	25%	26%	22%	15%	30%
60 i więcej	18%	19%	20%	18%	17%	14%

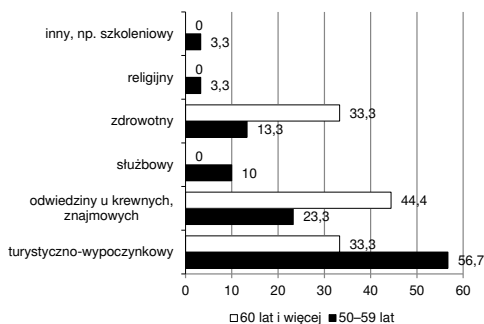
źródło: opracowanie własne na podstawie: Łaciak (2013), s. 28

W tabeli 1 przedstawiono dane dotyczące uczestnictwa seniorów i preseniorów w wyjazdach krótkookresowych w latach 2007–2012, a w tabeli 2 – w wyjazdach długookresowych.

Jak wynika z danych przedstawionych w tabelach 1 i 2, udział osób w grupie wiekowej 50–59 lat, których można nazwać preseniorami, w wyjazdach krótkookresowych w latach 2007–2012 utrzymywał się na podobnym poziomie, a w przypadku wyjazdów długookresowych, pomimo istotnego spadku w 2011 r., w 2012 r. zauważalny jest ich znaczny wzrost. Można zatem wnioskować, iż w przyszłości grupa ta, wchodząc w wiek seniora, utrzyma swój poziom aktywności turystycznej.

Porównanie celów wyjazdów długookresowych w obu grupach wiekowych umożliwia rycina 4.

W przypadku wyjazdów długookresowych w grupie wiekowej 50–59 lat dominującym celem był cel turystyczno-wypoczynkowy, a w drugiej kolejności odwiedziny u krewnych, znajomych. Cel zdrowotny był ważny dla 13,3%. Wśród grupy 60+ dominujący cel wyjazdów długookresowych to odwiedziny krewnych i znajomych, a cel zdrowotny pojawia się równie często jak cel turystyczno-wypoczynkowy. W przypadku wyjazdów krótkookresowych dla obu grup

źródło: opracowanie własne na podstawie: Łaciak (2013), s. 89

Ryc. 4. Cele wyjazdów długookresowych seniorów i preseniorów

ważne były kolejno cele: odwiedziny u krewnych i znajomych (71,4% w grupie 50–59 lat, 63,3% w grupie 60+) oraz cel turystyczno-wypoczynkowy (21,4% i 27,3%). Cel zdrowotny w przypadku wyjazdów krótkookresowych nie był brany pod uwagę (Łaciak 2013).

Należy także zaznaczyć, iż w przypadku grupy wiekowej 50–59 lat wyjazdy krótkookresowe organizowane są w całości samodzielnie, a wyjazdy długookresowe w 80% samodzielnie. Wśród preseniorów 63% wskazywało organizację przez zakład pracy, szkołę, uczelnię, organizację społeczną, a 3,3% zakup w biurze podróży. Z kolei seniorzy i preseniorzy zakwalifikowani do grupy 60+ wyjazdy krótkookresowe organizowali w większości samodzielnie (88,8%), a po 9,1% wskazywało na organizację przez zakład pracy, szkołę, uczelnię czy organizację społeczną i zakup w biurze podróży. Wyjazdy długookresowe 88,9% organizowało samodzielnie, a 11,9% wskazywało zakład pracy, szkołę, uczelnię, organizację społeczną. Nikt z grupy 60+ nie kupował wyjazdu w biurze podróży.

Pogłębienie informacji dotyczących aktywności turystycznej i rekreacyjnej polskiego seniora i preseniora stanowią wyniki badań „Preferencje osób starszych dotyczące wyjazdów turystycznych”, przeprowadzonych w 2010 r. na zlecenie Ministerstwa Turystyki i Sportu przez firmę KB Pretendent z Wrocławia (Preferencje... 2011). Celem badania była analiza preferencji osób starszych w zakresie wyjazdów turystycznych oraz określenie przyczyn nieuczestniczenia w turystyce. Ponadto w badaniu poznano zamiary dotyczące przyszłych wyjazdów turystycz-

nych, a także preferencje co do rodzaju środka transportu, terminów i celów wyjazdów turystycznych, kierunków wyjazdów i długości podróży oraz rodzajów aktywności podczas wyjazdu. Dodatkowo zbadano znajomość wymiany turystycznej z Portugalią i Hiszpanią oraz chęć uczestniczenia w niej. Badaniami objęto reprezentatywną grupę 1067 osób starszych w wieku 55 lat i więcej. Spośród tej grupy 67% respondentów w 2010 r. nie wyjeżdżało nigdzie. Badania te wykazały m.in., że najstarsze osoby najrzadziej deklarują jakiegokolwiek wyjazdy – 75% osób w wieku powyżej 75 lat zaznacza, że nigdzie nie wyjeżdża. Wyjazdy zagraniczne z przynajmniej jednym noclegiem najczęściej deklarują osoby między 60. a 64. rokiem życia (12%), a najrzadziej osoby pomiędzy 70 a 74 rokiem życia (7%) (Preferencje... 2011).

Najczęstszym wymienianym powodem braku wyjazdów (ryc. 5) były problemy ze zdrowiem. Odpowiedzi takiej udzieliło 40% badanych. Drugą w kolejności przyczyną był brak środków finansowych (38%) oraz brak

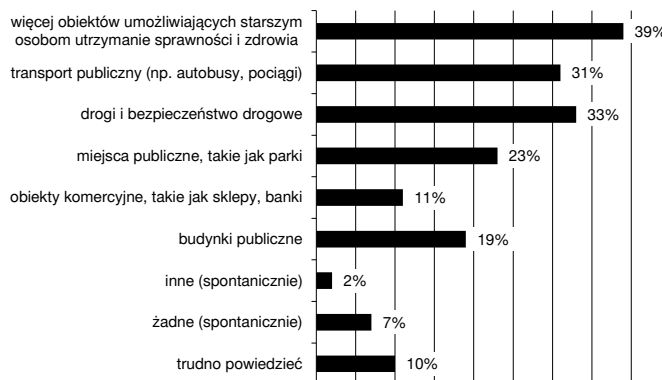
czasu (17%). Zaobserwowano także, że im starsza osoba, tym częściej deklaruje brak wyjazdów turystycznych z powodu problemów ze zdrowiem, natomiast im młodszy wiek respondenta, tym częstsze wskazania na brak czasu (Preferencje... 2011).

Najczęściej wymienianym rodzajem aktywności podczas wyjazdu, jaki preferują respondenci, były spokojne spacer, a wymienianym najrzadziej – przeżycie przygody. Odpoczynek bierny na plaży najczęściej preferują osoby w wieku 60–64 lat, spokojne spacer – osoby w wieku 55–59 lat, spotkania towarzyskie – osoby w wieku 55–59 lat, pobyt w miejscach rozrywki/parkach rozrywki – osoby w wieku 65–69 lat, zwiedzanie zabytków – osoby w wieku 65–69 lat, wydarzenia kulturalne (np. teatr, koncerty, wystawy) – osoby w wieku 60–64 lat, poznanie kultury i historii odwiedzanego miejsca i mieszkańców – osoby w wieku 55–59 lat oraz 60–64 lat, aktywny wypoczynek na łonie natury – osoby w wieku 65–69 lat, przeżycie przygody – osoby w wieku 55–59 lat,

źródło: Preferencje... 2011, s. 17

Ryc. 5. Przyczyny nieuczestniczenia w turystyce

źródło: Eurobarometr... 2014, s. 4

Ryc. 6. Dziedziny, które zdaniem seniorów najbardziej potrzebują ulepszeń, aby uczynić okolicę bardziej „przyjazną wiekowi”

zdobycie nowych umiejętności – osoby w wieku 55–59 lat, natomiast sport/aktywność fizyczną – osoby w wieku 55–59 lat oraz 60–64 lat (Preferencje... 2011).

Podsumowując, warto dodać, iż seniorzy w wielu dziedzinach oczekują ulepszeń uwzględniających ich wiek, co przedstawił na rycinie 6.

Jak wynika z badań Komisji Europejskiej, blisko 40% seniorów jako obszar, który wymaga poprawy sprzyjającej wiekowi, wskazuje zwiększenie liczby obiektów umożliwiających osobom starszym utrzymanie sprawności i zdrowia, a 23% wybiera ulepszenia w zakresie miejsc publicznych takich jak parki (Eurobarometr... 2014). Pozwala to potwierdzić tezę, iż seniorzy zainteresowani są rekreacją.

PODSUMOWANIE

Zwiększanie się liczby seniorów i preseniorów przyczynia się do wzrostu zapotrzebowania na różne rodzaje usług, w tym na usługi o charakterze rekreacyjnym i turystycznym. Oznacza to konieczność nie tylko dostosowania już istniejących usług do potrzeb tych grup konsumentów, ale również ich dywersyfikacji czy wprowadzania innowacji produktowych. Idzie za tym potrzeba rozbudowy (budowy lub modernizacji) infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i paraturystycznej. Pod wpływem rozwoju turystyki i rekreacji seniorów i preseniorów zmiany zachodzą także na rynku pracy, w systemie infrastruktury czy w lokalnych budżetach. Stwarza to również szansę na aktywizację zawodową, wyrażającą się zarówno we wzroście zatrudnienia, jak i w pojawieniu się zawodów związanych z obsługą turystyczną i rekreacyjną seniorów i preseniorów. Należy zatem uznać, że seniorzy i preseniorzy stanowią perspektywiczny segment rynku turystycznego i rekreacyjnego, a ich aktywność turystyczna i rekreacyjna powinna być przedmiotem badań naukowych.

BIBLIOGRAFIA

Eurobarometr 76.2. Wyniki dla Polski. Aktywność starzenie się, http://ec.europa.eu/public_opi-

- nion/archives/ebs/ebs_378_fact_pl_pl.pdf [dostęp: 04.08.2014].
- Jak się żyje osobom starszym w Polsce? (2012), GUS, Warszawa.
- Łaciak J. (2013), Aktywność turystyczna mieszkańców Polski w wyjazdach turystycznych w 2012 roku. Instytut Turystyki, Warszawa.
- Ossowski Z., Taraszkiewicz T., Fornella M. (2012), Aktywność turystyczna seniorów szansą na rozwój turystyki w Polsce, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Ekonomiczne Problemy Usług*, 82 (697), 295–306.
- Posłuszny M., Lapina S. (2011), Zapobieganie starzeniu się przez rekreację, *Studia Periegetica, Zeszyty Naukowe Wielkopolskiej Wyższej Szkoły Turystyki i Zarządzania w Poznaniu*, 6, 9–16.
- Preferencje osób starszych dotyczące wyjazdów turystycznych (2011), <http://www.msport.gov.pl/badania-rynku-turystycznego/2662-Raport-z-badania-pt-Preferencje-osob-starszych-dotyczace-wyjazdow-turystycznych-> [dostęp: 28.07.2014].
- Śniadek J. (2007), Konsumpcja turystyczna polskich seniorów na tle globalnych tendencji w turystyce, *Gerontologia Polska*, 15 (1–2), 21–30.
- Śniadek J., Zajadacz A. (2014), Turystyka i rekreacja a jakość życia mieszkańców Leszna, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Ekonomiczne Problemy Turystyki*, 805 (1), 341–366.
- Tourism statistics in the European Statistical System – 2008 data, *Eurostat Methodologies and working papers*, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-RA-10-010/EN/KS-RA-10-010-EN.PDF [dostęp: 12.09.2014].
- Ustawa z dnia 11 maja 2012 r. o zmianie ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych oraz niektórych innych ustaw, DzU, 2012, poz. 637.
- Założenia Długofalowej Polityki Senioralnej w Polsce na lata 2014–2020, Załącznik do Uchwały nr 238 Rady Ministrów z dnia 24 grudnia 2013 r., MP, 2014, poz. 118.

Praca wpłynęła do Redakcji: 25.07.2014

Praca została przyjęta do druku: 05.08.2014

Adres do korespondencji:

Agnieszka Sawińska
Katedra Zarządzania Turystyką
Uniwersytet Szczeciński
ul. Cukrowa 8
71-004 Szczecin
e-mail: agnieszka.sawinska@wzieu.pl